

Л.А.ОПАНАСЕНКО,
викладач кафедри теоретичної та
прикладної психології Миколаївського
національного університету імені
В.О. Сухомлинського

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У НАВЧАЛЬНИХ ЦІЛЯХ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Сучасні реалії життя активно змінюють суспільну свідомість, призводять до динаміки, трансформації та девальвації культурних цінностей.

Цінності, опосередковані культурою, постають еталоном у досягненні потреб особистості. Виступаючи джерелом мотивації, вони визначають особистісну спрямованість дій і поведінки, у зв'язку з чим викликають особливий інтерес до вивчення даного феномену у психологічній науці.

Дослідженню психологічних особливостей цінностей присвячена велика кількість праць відомих науковців, а саме: Б. Ананьєва, Л. Божович, М. Боришевського, Д. Леонтєва, Б. Ломова, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, М. Рокич, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе, З. Фрейда, В. Ядова та ін.

Численні наукові розвідки вказують на той факт, що цінності, як елементи внутрішньої структури особистості, формуються і закріплюються індивідом у процесі соціалізації, у якому навчальна діяльність відіграє особливу роль.

Сенситивним віком для формування зрілих форм навчальної діяльності виступає старший шкільний вік.

Традиційно, у наукових дослідженнях навчальна діяльність старшокласників розглядається крізь призму вікових особливостей учнів та психологічних новоутворень періоду ранньої юності, серед яких доцільно виокремити: інтенсивний розвиток інтелекту; активне формування здатності до самоаналізу, саморозвитку і самореалізації у навчанні; вибір та побудову подальших освітніх траєкторій; структурування самосвідомості; завершення формування світогляду і соціальних установок, в основі яких засвоєнні суспільні цінності.

Саме у віці 15-17 років відбувається активний процес осмислення, об'єктивізації системи суспільних цінностей у процесі набуття індивідуального досвіду, що призводить до розширення кола ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації – вищий рівень у системі цінностей. Саме ціннісні орієнтації спрямовують особистість на засвоєння певних цінностей для задоволення своїх потреб. У процесі формування ціннісних орієнтацій цінності виступають орієнтиром і регулятором поведінки та діяльності людини.

У юнацькому віці ціннісні орієнтації динамічні, відповідають інтересам старшокласника на даному етапі його особистісного розвитку, імпонують його досвіду, адже увібрали у себе різні рівні і форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості учня. Саме цей період особливо сприятливий для утворення компонентів особистісної зрілості, структуру якої складають такі якості як відповідальність, емоційна зрілість, самоконтроль поведінки,

самостійність, адекватність самоствердження, здатність до цілепокладання тощо. Динаміку формування особистісної зрілості старшокласника визначає процес засвоєння життєвих цінностей та їх перетворення у змістовні елементи ціннісних уявлень.

Цінності, що складають структуру ціннісних орієнтацій доцільно поділити на дві основні групи з точки зору цілей і завдань, яким слугує та чи інша цінність: 1) термінальні цінності (цінності-цілі, що відображають життєву перспективу людини, визначають що для неї є особливо важливим, значущим, цінним); 2) цінності-засоби (інструментальні цінності, що відносяться до ідеальних стандартів поведінки людини у процесі досягнення особистих цілей). Термінальні цінності розділяються на соціальні та особистісні, а цінності-засоби – на моральні і цінності компетентності.

Ціннісні орієнтації старшокласника співвідносяться з навчальними цілями і способами їх реалізації (навчальні цілі учнів 10-11 класів виражають те, що є для них найбільш значущим і має особистий сенс у навчанні).

У розмаїтті навчальних цілей старшокласників слід виділити пізнавальні та соціально-прагматичні цілі.

Пізнавальні цілі пов'язані з бажанням пізнати щось нове, оволодіти новими вміннями та навичками; це цілі, породжені позитивним ставленням до певної навчальної дисципліни чи конкретної теми як до системи наукових знань. В їх основі лежать мотиви, закладені у самій навчальній діяльності:

1) навчально-пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності, що спонукають пізнати нові факти, опанувати теоретичними знаннями й узагальненими способами дій, проникати у сутність явищ;

2) навчальні мотиви, пов'язані з процесом учіння, що спонукають до виявлення інтелектуальної активності, подолання перешкод у процесі розв'язання задач (передбачається, що у даному випадку захоплює сам процес рішення, а не тільки очікувані результати).

Соціально-прагматичні цілі детерміновані бажанням виконувати навчальні завдання, що лежать у сфері особистих інтересів учня, потребою реалізації конкретних індивідуальних здібностей, орієнтацією на засвоєні суспільні культурні цінності. В їх основі лежать мотиви, пов'язані з тим, що лежить поза самою навчальною діяльністю:

1) широкі соціальні мотиви (мотиви обов'язку і відповідальності перед батьками, педагогами, суспільством);

2) мотиви самовизначення (розуміння значущості знань для майбутньої професії та постійне самовдосконалення);

3) вузькоособистісні мотиви: прагнення одержати схвалення, добрі оцінки (мотивація благополуччя); бажання бути першим, зайняти гідне місце у групі (престижна мотивація).

Зважаючи на той факт, що у діяльності учнівська молодь старшого шкільного віку відчуває «силу» соціуму та його керівну роль, дедалі більш помітним стає злам у системі суспільних цінностей, усе яскравіше проявляється нашарування соціально-прагматичної зацікавленості старшокласника.

Прагматичний учень вибудовує свою систему вчинків і поглядів на навчальну діяльність з метою отримання важливих і корисних результатів за найбільш короткий термін з мінімальними витратами часу, емоцій, трудових ресурсів, при цьому він діє з точки зору доцільності та вигоди. Такий вихованець

може зважати не лише на матеріальні блага, а й на абстрактні цінності, прагнути користі не лише для себе, а й для групи людей, з якою взаємодіє, а отже здатен вибудовувати як меркантильні, так і суспільно-орієнтовані цілі діяльності.

Підсумовуючи зауважимо на те, що починаючи з 9-го класу, який виступає як би крапкою фуркації, пов'язаної з вибором старшокласником подальших освітніх траєкторій, змінюється позиція учнів до якості навчання; мотиваційні та цільові аспекти навчальної діяльності все більш пов'язуються з орієнтаціями на досягнення соціального успіху, самовизначення. Нова соціальна ситуація старшокласника змінює для нього значимість навчання, його завдань, цілей, змісту. Учень старших класів дивиться на дійсність з позиції майбутнього крізь призму засвоєних культурних цінностей.

Система культурних цінностей, відображаючись у навчальних цілях старшокласників, являє собою багатий набір норм та ідеалів, розповсюджених у сучасному суспільстві. Формування пізнавальних і соціально-прагматичних навчальних цілей у певній мірі сприяє вирішенню складних завдань подальшого соціогенезу особистості учня, адже в їх основі мотиви, спрямовані на підвищення рівня автономності у питанні подальшого здобуття освіти, засвоєння досвіду соціально відповідальної поведінки, виконання соціально прийнятних ролей у суспільстві. Отже, втілена у навчальних цілях старшокласників, система культурних цінностей має орієнтувальний, регулятивний і спонукальний характер.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк В.В., Трикоз Н.А. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации (поколенный подход) / В.В. Гаврилюк, Н.А. Трикоз // Социол. исслед. – 2002. – №1. – С.96–105.
2. Гарванова М.З. Исследование ценностей в современной психологии / М.З. Гарванова, И.Г. Гарванов // Современная психология: материалы III междунар. науч. конф. – Казань: Бук, 2014. – С. 5-20.
3. Киприянова Е. Жизненные планы, мотивы, потребности: результаты одного исследования ценностных ориентаций старшеклассников / Е. Киприянова // Экспресс-опыт 1999 – №1 (январь-июнь) – С. 34-36.
4. Киприянова Е.В. Исследование ценностных ориентаций старшеклассников и управление социализацией личности / Е.В. Киприянова // Обществознание в школе. – 1999. – №2. – С.50–52.
5. Рева О.М. Особливості навчальної діяльності старшокласників на сучасному етапі / О.М. Рева // Вісник. Зб. наук. статей Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки. Психологічні науки. Випуск 1. – К.: Правові джерела, 2002. – С.260-267.
6. Собкин В.С. Трансформация целей и мотивации учебы школьников / В.С. Собкин // Социс. – 2006.- №8. – С.106-115.
7. Степанов П. Старшеклассники / П. Степанов // Воспитательная работа в школе. – 2007.-№1. – С.38-44.
8. Хуторской А.В. Проблемы и технологии образовательного целеполагания / А.В. Хуторской // Практическая психология и социальная работа. – №2. – 2000. – С.22-26.